

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

БАЗОВ ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ

УДК 341.171: 341.24

ЮРИСДИКЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Дмитрієв Анатолій Іванович,
Інститут законодавства Верховної ради України,
головний науковий співробітник
відділу європейського права та міжнародної інтеграції,
заслужений юрист України

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Муравйов Віктор Іванович,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, Інститут міжнародних відносин, завідувач
кафедри порівняльного і європейського права

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Савчук Костянтин Олександрович,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
Національної академії наук України,
старший науковий співробітник відділу міжнародного
права та порівняльного правознавства

Захист дисертації відбудеться 29 вересня 2016 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.10 за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1, зала засідань вченої ради Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розіслано “26” серпня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.О. Кориневич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. В умовах світових глобалізаційних процесів дедалі більшого значення набувають питання захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держав на міжнародному рівні. Найбільш ефективним міжнародним об'єднанням з точки зору забезпечення міжнародного захисту прав людини і громадянина є Рада Європи. Важливим досягненням Ради Європи стало ухвалення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ, Європейська конвенція або Конвенція), важливим елементом контрольного механізму якої є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Європейський суд або Суд), який створений для забезпечення дотримання державами-учасницями їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї.

Україна з набуттям членства в Раді Європи взяла на себе низку зобов'язань у сфері захисту прав людини, частиною яких є визнання державою обов'язковою юрисдикції ЄСПЛ, яке поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї, а також виконання остаточних рішень Суду у справах проти України. Європейська конвенція та практика Суду законодавчо визнані в державі у якості джерела права. З 1995 року реалізується Спільна програма Комісії європейських співтовариств та Ради Європи щодо реформування правової системи, місцевого самоврядування та удосконалення системи правозастосування в Україні, а з 2015 року – План дій для України на 2015–2017 роки, розроблений за спільною ініціативою Ради Європи та України, метою якого є підтримка України у виконанні її статутних і специфічних зобов'язань як держави-члена Ради Європи та сприяння вирішенню фундаментальних питань у сфері прав людини та верховенства права.

Ефективність захисту прав людини в Раді Європи багато в чому залежить від діяльності такої важливої її інституції як Європейський суд, який демонструє високі стандарти здійснення правосуддя. Забезпечення життєздатності Суду є одним із основних завдань Ради Європи на сучасному етапі її реформування. Із цієї точки зору актуальним є дослідження проблем юрисдикції ЄСПЛ, механізму її реалізації та шляхів її подальшого розвитку.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена також необхідністю розв'язання теоретичних і практичних проблем, що виникають при використанні механізмів судового захисту в ЄСПЛ, впливу практики ЄСПЛ на право і інститути Ради Європи та національні правові системи.

Аналіз спеціальної юридичної літератури підтверджує, що питання юрисдикції ЄСПЛ явно недооцінені. Комплексне дослідження юрисдикції цього Суду не було предметом правового аналізу в науці міжнародного права. Ці питання розглядалися лише фрагментарно, у контексті окремих проблем міжнародного та європейського права. Актуальні міжнародно-правові аспекти діяльності ЄСПЛ досліджували у своїх працях такі вітчизняні науковці, як: В.

Буткевич, М. Буроменський, Б. Бабін, О. Гріненко, А. Дмитрієв, Л. Заблоцька, О. Задорожній, Т. Комарова, В. Мицик, В. Муравйов, П. Рабинович, С. Шевчук, Н. Севост'янова, Д. Супрун, Є. Попко та ін. Питання юрисдикції ЄСПЛ містяться в численних роботах іноземних вчених, таких як: Р. Арнольд, А. Арно, Е. Алісієвич, Ф. Бенуа–Ромер, Дж.-Л. Барбен, М.-Т Бітш, Я. Броунлі, М. Віраллі, М. Гердеген, Ф. Джейкобс, А. Дональд, М. Ейссен, М. Ентін, Х. Іздебські, Д. Гомієн, К. Карстенс, Г. Клебес, М. Кеннеді, Ж.-П. Коста, Д. Красиков, Дж. МакБрайд, С. Мартенс, Р. Монако, С. Осман-заде, Е. О'Халпін, Ф. Судр, М. Тропер, В. Туманов, М. Хартвіг, Д. Харріс, Т. Хартлі, Х. Флосс, Ж. Шевальє, В. Швіммер та ін.

Правові та політичні реалії свідчать про необхідність заповнення прогалін в наукових дослідженнях, чим зумовлюється актуальність теми, теоретичне значення та практична доцільність її обрання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі згідно з цільовою комплексною програмою „Актуальні проблеми міжнародного публічного права в галузі прав людини” (державна реєстрація № 0111U010549).

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження є проведення комплексного та системного аналізу проблем юрисдикції ЄСПЛ, визначення її генезису, меж застосування та шляхів вдосконалення, що необхідно для виявлення подальших напрямків розвитку судової та інституційної систем Ради Європи.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- визначити міжнародно-правовий статус Європейського суду в інституційній системі Ради Європи та контрольному механізмі Конвенції;
- дослідити генезис і систему юрисдикції Страсбурзького суду в контексті його специфічних повноважень;
- розглянути особливості застосування принципу субсидіарності юрисдикції Європейського суду з прав людини в сучасних умовах;
- охарактеризувати предметну, просторову, часову і персональну юрисдикцію Європейського суду з прав людини;
- надати визначення механізму реалізації юрисдикції Європейського суду з прав людини та його основним елементам;
- дослідити провадження щодо тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї;
- розкрити зміст провадження щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї;
- дослідити провадження щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї при розгляді міждержавних справ;

- охарактеризувати провадження щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї при розгляді індивідуальних заяв;
- дослідити правові процедури надання консультативних висновків з правових питань;
- проаналізувати вплив практики ЄСПЛ на право та інститути Ради Європи;
- розглянути вплив практики Європейського суду на правові системи держав-членів Ради Європи;
- охарактеризувати правове регулювання відносин Європейського суду з прав людини з Європейським Союзом.

Об'єктом дослідження є відносини, пов'язані з діяльністю ЄСПЛ як елемента інституційної системи Ради Європи, головним завданням якого є судовий контроль за забезпеченням дотримання прав і свобод людини і громадянина державами-членами Ради Європи.

Предметом дисертаційного дослідження є юрисдикція ЄСПЛ як система специфічних повноважень, що характеризують компетенцію цього Суду в різних аспектах: сфери відання судової влади, предмета судового розгляду й предмета судової діяльності, інстанційної побудови судової системи Ради Європи, процесуальних форм реалізації.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять різні методи пізнання. Дисертантом використано весь комплекс методів дослідження – як загальнонаукових (аналіз, синтез, теоретичне моделювання, прогнозування, аналогія, екстраполяція тощо), так і спеціальних юридичних (порівняльно-правий, метод тлумачення, логіко-правовий тощо). *Історичний метод* – при дослідженні генезису юрисдикції ЄСПЛ, виявленні закономірностей розвитку судової системи Ради Європи. *Діалектичний метод* – при дослідженні проблем подальшого розвитку юрисдикції ЄСПЛ та вдосконаленні стандартів судового захисту. *Метод класифікації* – при визначенні видів і форм юрисдикції при поділі їх на певні групи. *Метод аналогії* – при вивченні юрисдикції ЄСПЛ у порівнянні з юрисдикцією Суду ЄС та інших міжнародних судів. *Метод прогнозування* – при опрацюванні пропозицій щодо подальшого розвитку судової системи Ради Європи і юрисдикції Європейського суду. *Герменевтичний і нормативно-аналітичний методи* – для з'ясування змісту як установчих договорів Ради Європи, Конвенції та Протоколів до неї, які є джерелами юрисдикції ЄСПЛ, так і рішень ЄСПЛ, зокрема, проти України. *Метод порівняльно-правового аналізу* – при дослідженні юрисдикції ЄСПЛ, механізму захисту в ЄСПЛ прав різних категорій позивачів, а також порівнянні правових систем держав-членів Ради Європи і права Ради Європи.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно являє собою цілісний комплексний та системний аналіз теоретичних і практичних актуальних проблем та новітніх тенденцій розвитку юрисдикції

ЄСПЛ з огляду на правотворчу та правозастосовну практику Суду та його вплив на інтеграційний правопорядок Ради Європи. Результати цього дослідження ґрунтуються на вивченні й узагальненні доктринальних джерел, нормативного матеріалу, судової практики та інших джерел у сфері міжнародного і європейського права. Емпіричну основу дослідження становили установчі договори та акти органів Ради Європи, її статутне і конвенційне право та аналітичні матеріали. Як емпіричну базу дослідження використано рішення ЄСПЛ та окремі рішення національних судових установ держав-членів Ради Європи, зокрема України.

У дисертаційній роботі сформульовано такі нові концептуальні положення та висновки, які є особистим внеском автора в дослідження наукової проблеми і виносяться на захист:

Уперше:

- комплексно досліджено юрисдикцію Європейського суду як одного із основних елементів контрольного механізму Конвенції. Доводиться, що ЄСПЛ є конвенційним органом Ради Європи;

- доведено, що юрисдикція Європейського суду як самостійний предмет наукового дослідження має комплексний характер та інтерпретується з точки зору єдності її сутнісних та процесуальних компонентів – компетенційних повноважень Суду та процесуальних форм реалізації;

- досліджено питання вдосконалення актів Ради Європи, зокрема її Статуту, імплементації до нього положень Конвенції та Протоколів до неї щодо юрисдикції Європейського суду з прав людини;

- з урахуванням такого аспекту правової системи Ради Європи, як стандарт судового захисту прав людини, зроблена доктринальна оцінка наявності в правовому полі Ради Європи такого явища, як правова фрагментація судового захисту, та простежена юрисдикційна діяльність ЄСПЛ, яка направлена на зменшення наслідків цієї фрагментації;

- на підставі аналізу первинного обсягу юрисдикції Суду доведено, що вона була новаторською порівняно з юрисдикцією інших існуючих на той час міжнародних судових установ, оскільки громадяни вперше отримали можливість звертатися за судовим захистом до міжнародної судової установи, і подальша її модернізація визначила розвиток Ради Європи і статус самого Суду. Дається власне визначення етапів становлення юрисдикції ЄСПЛ;

- обґрунтовано значення юрисдикції ЄСПЛ та його практики з точки зору впливу на європейське право і правову систему Ради Європи та національні правові системи, процеси європейської інтеграції. Досліджено питання кооперації ЄСПЛ та національних судів. Відзначається, що суди в Україні застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права;

- визначено механізм та основні форми реалізації юрисдикції Європейського суду. Концептуально розглянуто рішення Суду як процесуальну форму реалізації його юрисдикційних повноважень, особливості формування

правових прецедентів та змісту процедури “пілотного рішення” з метою усунення системних та структурних проблем в національній правовій системі;

- доведено необхідність розширення юрисдикції ЄСПЛ шляхом надання йому повноважень щодо нагляду за виконанням остаточних рішень Суду, а також розширення його консультативної компетенції;

- досліджено тенденції розвитку юрисдикції Європейського суду, зокрема у разі приєднання до ЄКПЛ Європейського Союзу. У цьому разі доведено необхідність наділення ЄСПЛ компетенцією щодо судового контролю за діяльністю правових інститутів ЄС, зокрема Суду ЄС, з питань забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

- в аспекті проблеми гармонізації європейської та національних правових систем одержано додаткові теоретичні положення та емпіричні дані, які є достатніми для того, щоб бути підґрунтям подальших досліджень тенденцій розвитку інституційної системи Ради Європи та юрисдикції ЄСПЛ.

Удосконалено:

- методологію дослідження системи судового захисту прав людини Ради Європи, в основу якої покладено принцип субсидіарності;

- правове становище ЄСПЛ як важливого інституційного елементу Ради Європи, юрисдикція якого розвивається з урахуванням вимог часу;

- теоретичні концепції, які розкривають природу основних процесуальних форм реалізації юрисдикції ЄСПЛ – судових проваджень (проваджень за ст. 32, 33, 34 ЄКПЛ) та надання консультативних висновків (ст. 47-49 Конвенції);

- шляхи усунення структурних та системних проблем у національних правових системах, гармонізації національного законодавства України із європейськими стандартами судового захисту.

Дістали подальшого розвитку:

- наукові погляди на інституційну систему Ради Європи, покликану захищати права і свободи людини і громадянина, та місце Суду в цій системі;

- ідея вдосконалення контрольного механізму Конвенції та посилення в цьому механізмі ролі Європейського суду;

- ідея створення міжнародної системи захисту прав людини, посилення інтеграції у сфері судового захисту цих прав;

- систематизація норм і принципів права Ради Європи, які є вагомою частиною міжнародного універсального права та європейського права;

- положення щодо необхідності подальшого удосконалення національних правових систем з метою усунення структурних та системних проблем.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Наукові підходи, запропоновані в цьому дослідженні, дозволяють всебічно та комплексно вивчити проблематику юрисдикції ЄСПЛ та механізму судового захисту прав людини в Раді Європи. Сформульовані в роботі висновки, концептуальні положення та практичні рекомендації можуть стати відправним пунктом для подальших наукових пошуків у цій сфері. Проведений теоретико-

методологічний аналіз дозволив визначити шляхи вдосконалення вітчизняного законодавства та правосуддя у сфері судового захисту прав людини, що може бути використане в законотворчій та правозастосовній діяльності при усуненні наявних прогалин правового регулювання у світлі наближення законодавства України до стандартів Ради Європи.

Теоретичні результати дослідження може бути використано в навчальному процесі у вищих навчальних закладах при викладанні дисциплін міжнародного публічного права, а також при підготовці підручників, навчальних посібників, навчально-методичної літератури для студентів вищих юридичних навчальних закладів.

Правотворче значення полягає в можливості врахування висновків цих наукових розвідок під час розроблення міжнародних актів за участю України, а також у процесі адаптації українського законодавства до стандартів Ради Європи.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні авторські ідеї і розробки, що дозволили вирішити поставлені завдання. Усі результати цієї роботи, сформульовані висновки, положення та рекомендації обґрунтовані на основі особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення і висновки, що містяться в дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі. Положення дисертаційного дослідження автор використовував у навчальному процесі, зокрема при викладанні курсу “Міжнародне право” в цьому університеті.

Окремі теоретичні положення та практичні висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на наукових та науково-практичних конференціях, зокрема, на Міжнародній науково-практичній конференції “Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні” (м. Київ, 1-2 жовтня 2015 р., тези опубліковано) та на VI Міжнародній науково-практичній конференції “Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи” (м. Київ, 26 лютого 2016 р., тези опубліковано).

Публікації. Основні наукові положення та висновки дисертаційного дослідження відображені в шести наукових статтях у наукових фахових виданнях, серед них – одна стаття у виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз, а також у матеріалах двох науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Мета й завдання дослідження визначили його структуру. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких містить підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок разом зі списком використаних джерел, що

налічує 315 найменувань і становить 30 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; охарактеризовано стан її дослідження в юридичній літературі, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами; сформульовано мету і завдання дослідження; об'єкт та предмет; охарактеризовано використані в роботі методи; сформульовано наукову новизну одержаних результатів та розкрито практичне їх значення, а також надано інформацію про апробацію результатів дисертації та публікації за темою дослідження, про структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ “Сутність юрисдикції Європейського суду з прав людини” складається з чотирьох підрозділів і присвячений теоретичним питанням сутності, генезису та подальшого розвитку юрисдикції Суду.

У підрозділі 1.1 “*Європейський суд з прав людини в інституційній системі Ради Європи*” досліджуються правові основи правосуб'єктності Європейського суду та його місце в інституційній системі Ради Європи.

У підрозділі зазначається, що інституційна система Ради Європи представляє собою сукупність елементів (інститутів) Ради Європи, на які покладено досягнення відповідної мети цієї організації та які виявляють найхарактерніші зв'язки як зовні, так і всередині цієї організації. До таких інститутів дисертант відносить не тільки основні інститути (Комітет Міністрів Ради Європи, Парламентська Асамблея Ради Європи, Європейський суд з прав людини), а й відповідні дорадчі (консультативні) органи цієї організації (Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія), Конгрес місцевої та регіональної влади Європи, інші організації).

Наголошується, що інституційна система Ради Європи складається як зі статутних, так і конвенційних органів. Дисертант доводить, що Європейський суд є невід'ємним елементом інституційної системи Ради Європи, виступаючи у якості її конвенційного органу. Зазначається, що інституційний розвиток Ради Європи характеризується еволюцією юрисдикції її інститутів, зокрема й тих, що здійснюють функції судового контролю. У разі внесення доповнень до Статуту Ради Європи дисертантом пропонується імплементувати до нього положення Конвенції щодо статусу та юрисдикції ЄСПЛ.

У підрозділі 1.2 “*Генезис та система юрисдикції Європейського суду з прав людини*” здійснюється дослідження правової природи та формування системи юрисдикції ЄСПЛ.

Дисертант відзначає, що дослідження природи юрисдикції Суду доводить, що юрисдикція має комплексні ознаки і визначає компетенцію Суду у різних вимірах. Юрисдикція ЄСПЛ обумовлює існування чітко визначених процедур реалізації та процесуальних форм її здійснення. Рішення ЄСПЛ, в яких втілюється судова юрисдикція, мають безпосередній вплив на правопорядок як

в цілому в Раді Європи, так і на правопорядок у державах-членах Ради Європи. Саме особливості юрисдикції Європейського суду визначають його місце та роль у системі контрольного механізму Конвенції. Зазначається, що юрисдикція Суду із самого початку його заснування була новаторською порівняно з іншими існуючими на той час міжнародними судовими установами, оскільки в рамках Ради Європи фізичні і юридичні особи отримали можливість звертатися за судовим захистом до міжнародної установи. Крім цього, саме через визначення юрисдикції Суду встановлюється необхідний зв'язок між цією міжнародною судовою інституцією та національними правовими системами.

Дисертант дає власне визначення періодизації становлення та розвитку юрисдикції Європейського суду як основного елементу контрольного механізму Конвенції. Розглядаються юрисдикційні новели, введені Протоколами до Конвенції, головне завдання яких – зміцнити судовий контроль за діяльністю держав-учасниць Конвенції. Дисертант доводить, що внесення змін і доповнень до Конвенції та прийняття додаткових Протоколів до неї є підтвердженням того, що юрисдикція ЄСПЛ є живим організмом, який має властивості вдосконалюватися з урахуванням вимог часу, потреб підвищення ефективності діяльності. Наголошується на необхідності подальшого вдосконалення юрисдикції Європейського суду.

Підрозділ 1.3 “Принцип субсидіарності юрисдикції Європейського суду з прав людини” присвячений аналізу принципу субсидіарності юрисдикції Суду. Дисертант зазначає, що зазначений принцип покладено в основу європейської системи захисту прав людини, а саме: система наднаціонального контролю в Раді Європи є додатковою (субсидіарною) щодо національної. Виходячи з вимог принципу субсидіарності завдання захисту та гарантії конвенційних прав і свобод насамперед виконують держави-учасниці Конвенції, за якими визнаються певні дискреційні повноваження у виборі відповідних заходів. З урахуванням умов прийнятності Суд може приймати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту.

Підкреслюється необхідність підвищення ефективності судового захисту прав людини на національному рівні, важливості узгодження судової практики національних судів з практикою ЄСПЛ, зокрема врахування в судовій практиці так званих “пілотних” рішень Суду, у яких виявляються системні і структурні проблеми судового захисту прав людини на національному рівні. Наголошується, що у рамках заходів з реформи Європейського суду та з метою підвищення ефективності його роботи важливим є положення Протоколу № 14 щодо нових критеріїв прийнятності та необхідність ратифікації Протоколу № 15 до Конвенції, який передбачає, зокрема, внесення змін до її преамбули, посилення на принцип субсидіарності й доктрину меж свободи розсуду.

У підрозділі 1.4 *“Предметна, просторова, часова і персональна юрисдикція Європейського суду з прав людини”* розглядаються актуальні питання предметної, просторової, часової і персональної юрисдикції Суду.

Аналізується практика ЄСПЛ з цього питання, зокрема, і за участю України. Дисертант доводить, що існує певна правова фрагментація судового захисту. Відмічається, що Європейський суд намагається своєю практикою частково заповнити прогалини в судовому захисті прав людини шляхом тлумачення й застосовування Європейської конвенції.

З практики ЄСПЛ впливає важливий правовий прецедент, відповідно до якого Європейський суд дотримується такої правової позиції, коли відповідальність за порушення прав людини покладається на державу, яка фактично контролює відповідну територію, зокрема, окуповану або анексовану. Проаналізовано особливості застосування екстериторіального принципу юрисдикції Суду у разі військового, політичного або економічного впливу.

Дисертант, з огляду на положення Лісабонського договору щодо можливого приєднання у найближчому майбутньому до Конвенції Європейського Союзу та визнання ним юрисдикції Суду, розглядає у зв'язку з цим шляхи подальшого розширення юрисдикції ЄСПЛ.

Другий розділ “Міжнародно-правовий механізм та процедури реалізації юрисдикції Європейського суду з прав людини” складається з чотирьох підрозділів і визначає міжнародно-правовий механізм та процедури реалізації юрисдикції Суду. Особливої уваги приділено процесуальним формам реалізації юрисдикції Європейського суду.

У підрозділі 2.1 *“Поняття міжнародно-правового механізму реалізації юрисдикції Європейського суду з прав людини”* дається визначення та основні елементи міжнародно-правового механізму реалізації юрисдикції ЄСПЛ. Зазначається, що цей механізм охоплює як міжнародний, так і національний рівні. Зазначається, що одним з основних умов ЄКПЛ щодо реалізації права на судовий захист в ЄСПЛ є використання національних засобів судового захисту.

Дисертант доводить, що питання юрисдикції Європейського суду та її процесуальних форм безпосередньо пов'язано із забезпеченням права на справедливий суд. Розкриваються умови розгляду в ЄСПЛ конкретної судової справи та особливості процесуальних форм реалізації юрисдикції Європейського суду. Наголошується на необхідності постійного вдосконалення міжнародно-правового механізму реалізації юрисдикції Суду.

У підрозділі 2.2. *“Проведення щодо тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї”* з урахуванням вимог Конвенції та практики Суду розкриваються юрисдикційні повноваження ЄСПЛ щодо тлумачення Європейської конвенції, які, на думку дисертанта, слід умовно віднести до його “конституційних” повноважень.

Дисертант розкрив особливості застосування Європейським судом принципів юридичної герменевтики як вчення про тлумачення правових актів, зокрема і міжнародних договорів. Доведено, що Європейська конвенція утворює певний герменевтичний механізм правотлумачної діяльності Суду, під час реалізації якого ЄСПЛ проходить певні стадії.

Аналізуючи різні погляди щодо юридичної природи тлумачення положень Конвенції Європейським судом, дисертант доводить, що Суд при цьому не виконує правотворчу функцію, оскільки такі повноваження не визначені для нього Конвенцією. Він лише інтерпретує положення Конвенції, повністю підпорядковуючи свою правотлумачну діяльність змісту цієї Конвенції. З огляду на подвійну юридичну природу рішень Європейського суду як правотлумачних та правозастосовних актів, тлумачення Конвенції, на переконання дисертанта, виступає однією з основних повноважень Європейського суду, оскільки за допомогою саме тлумачення Судом положень Європейської конвенції та Протоколів до неї розкривається зміст та обсяг прав і свобод людини і громадянина, закріплених у них. Дисертант доводить, що Європейським судом розроблена система принципів тлумачення Конвенції і Протоколів до неї.

Зазначається, що необхідність підвищення ефективності судового захисту прав людини і громадянина потребує подальшого вдосконалення юрисдикції ЄСПЛ. Важливим шагом у цьому є ратифікація Україною Протоколу № 16 до Конвенції щодо розширення консультативної юрисдикції Європейського суду.

У підрозділі 2.3 *“Проведення щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї”* з урахуванням вимог Конвенції та практики Суду детально проаналізовано юрисдикційні повноваження та практика Суду щодо застосування Європейської конвенції.

Пункт 2.3.1 “Особливості судового провадження при розв’язанні міждержавних спорів” присвячений аналізу юрисдикції Європейського суду щодо розгляду міждержавних справ.

Дисертант зазначає, що юрисдикція ЄСПЛ щодо розгляду міждержавних справ має особливості, оскільки відповідно до вимог Конвенції стороною у такій справі може бути тільки відповідна Висока Договірна Сторона.

Відзначено, що держави нечасто використовують закріплений в Європейській конвенції правовий механізм розв’язання міждержавних спорів. На думку дисертанта, це пов’язано перш за все з небажанням держав погіршувати взаємні стосунки. Держави використовують звернення до Суду лише тоді, коли можливості дипломатичного врегулювання відсутні або вичерпані. Особливої актуальності в сучасних умовах набуває це питання для України, яка за допомогою ЄСПЛ намагається вирішити проблемні питання міждержавних відносин. Дається аналіз міждержавних справ за участі України.

Доведено, що на відміну від інших міжнародно-правових актів, що регламентують діяльність міжнародних судових установ, Європейська конвенція не встановлює обов’язкових вимог як стосовно досудового врегулювання, так і стосовно попереднього повідомлення державою-позивачем держави, проти якої подано заяву. Дисертант вважає, що відсутність в ЄСПЛ такої норми не сприяє підвищенню ефективності роботи Європейського суду, який працює з перевантаженням. З урахуванням зазначеного надано пропозиції

щодо врегулювання цього питання. Відзначено, що компетенція Європейського суду щодо розгляду та вирішення міждержавних справ має важливе значення як загалом, так і для захисту національних інтересів України.

Пункт 2.3.2 “Особливості судового провадження при розгляді індивідуальних заяв” присвячений аналізу юрисдикції Суду щодо розгляду індивідуальних заяв відповідно до вимог Конвенції та Протоколів до неї.

Відзначається, що юрисдикція ЄСПЛ щодо розгляду та вирішення індивідуальних заяв стала винятковою для міжнародного права, оскільки фізичні і юридичні особи з прийняттям Конвенції вперше отримали право звертатись до міжнародної судової установи за захистом своїх прав і свобод. До прийняття ЄСПЛ та утворення відповідного конвенційного механізму з захисту визначених в Конвенції і Протоколах до неї прав і свобод жодна міжнародна установа не мала повноважень щодо розгляду заяв проти держави, поданих приватними особами, які вважають себе потерпілими від порушень з боку такої держави. За часи діяльності конвенційного механізму судового захисту в рамках ЄСПЛ, особливо після надання Суду обов’язкової юрисдикції, була підтверджена важливість цих юрисдикційних повноважень Суду. Проаналізовано критерії “сумісності” та “прийнятності” індивідуальних заяв з урахуванням вимог Конвенції.

Дисертант ґрунтовно дослідив юрисдикційні повноваження та практику Суду щодо судового захисту прав і свобод людини і громадянина, що визначені в Конвенції і Протоколах до неї, зокрема: право на життя; заборона катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання; право на свободу та особисту недоторканність; право на повагу до приватного та сімейного життя; свобода думки, совісті та релігії; свобода вираження поглядів; право на ефективний засіб юридичного захисту; заборона дискримінації; захист права власності; право на вільні вибори тощо.

Доводиться вплив практики Суду на формування загальних стандартів судового захисту. Звертається увага на існування в Конвенції певної правової фрагментації захисту прав людини, яку ЄСПЛ намагається частково заповнити своєю практикою. Проаналізовано визначення Судом структурних/системних недоліків (дисфункцій) в національних правових системах. Надано пропозиції щодо підвищення ефективності судового захисту прав людини і громадянина.

У підрозділі 2.4 “Надання консультативних висновків з правових питань” розглядається процедура реалізації консультативної юрисдикції ЄСПЛ.

Відзначається, що на відміну від тлумачення і застосування Конвенції, надання Європейським судом консультативних висновків є проявом його консультативної компетенції при вирішенні питань права, а не вирішення конкретного судового спору. Проаналізовано положення Конвенції щодо умов надання таких висновків. Встановлено, що згідно з Конвенцією Суд має повноваження самостійно вирішувати питання щодо належності запиту

Комітету Міністрів Ради Європи стосовно надання консультативного висновку до його компетенції.

Дисертант доводить, що необхідність підвищення ефективності судового захисту прав і свобод людини потребує подальшого вдосконалення консультативної юрисдикції ЄСПЛ. З цією метою наголошується на необхідності ратифікації Україною Протоколу № 16 до ЄКПЛ щодо розширення консультативної юрисдикції Суду стосовно надання консультативних висновків за запитами верховних (вищих) судів держав-учасниць. Важливим при цьому, на думку дисертанта, є знаходження балансу інтересів при здійсненні юрисдикційної діяльності ЄСПЛ та держав-учасниць Конвенції, оскільки існує небезпека надмірного впливу Суду на розгляд справи по суті на національному рівні. Зазначається, що в Україні виконання цього Протоколу потребує внесення змін до законів України з питань організації та здійснення судової діяльності.

Третій розділ “Вплив рішень Європейського суду з прав людини на право і інститути Ради Європи та національні правові системи” складається з трьох підрозділів, в яких визначені правова природа рішень ЄСПЛ та їх вплив на право і інститути Ради Європи та національні правові системи.

У підрозділі 3.1 “Вплив рішень Європейського суду з прав людини на право та інститути Ради Європи” досліджується вплив рішень Європейського суду на право та інститути Ради Європи.

Доводиться, що вплив практики Європейського суду на право та інститути Ради Європи знаходить свій прояв перш за все в утвердженні ним таких основоположних принципів утворення та діяльності цієї міжнародної організації, як верховенство права та здійснення прав людини і основоположних свобод, які знайшли відображення в статті 3 Статуту Ради Європи. Наголошується, що рішення ЄСПЛ виступають як нормативне правоположення і форми права. Рішення Суду визнаються як правові прецеденти, що дає підстави стверджувати про існування прецедентного права, створеного ЄСПЛ, норми якого дисертант відносить до системи права Ради Європи.

Зазначається, що наявність широкої юрисдикції Суду та вимога Конвенції щодо визнання обов'язковості такої юрисдикції державами-учасницями створюють передумови для значного впливу практики Суду на право, функціонування та подальший розвиток інститутів Ради Європи, зокрема з урахуванням “Стратегії 2020”, в якій ідеться про утворення єдиного правового простору в Європі. Відзначається, що фактично в рамках Ради Європи створено новий міжнародний правопорядок, для створення якого держави-учасниці обмежили свій суверенітет у відповідних сферах.

Доводиться визначна роль ЄСПЛ в утвердженні концепції основоположних прав і свобод людини, контролі за дотриманням прав людини як Високими Договірними Сторонами, так і інститутами Ради Європи. Відзначається, що ЄСПЛ послідовно у своїй практиці визначає важливість спільних інтересів у рамках Ради Європи, що є важливим для утвердження

принципу інституційної рівноваги. Зазначається взаємний вплив Європейського суду та інших органів Ради Європи, що є свідченням ефективності правової системи цієї міжнародної організації.

Дисертантом запропоновано розширити юрисдикцію ЄСПЛ шляхом передачі йому від Комітету Міністрів Ради Європи конвенційних повноважень щодо нагляду за виконанням остаточних рішень Суду, що потребуватиме внесення змін до пункту 2 статті 46 Конвенції. Зазначається, що таке рішення буде сприяти не тільки прискоренню виконання остаточних рішень Суду і тим самим підвищить ефективність судового захисту прав людини і громадянина, але й відповідатиме доктрині судового захисту, відповідно до якої важливим елементом механізму судового захисту є і виконання судового рішення.

У підрозділі 3.2 *“Вплив рішень Європейського суду з прав людини на правові системи держав-членів Ради Європи”* детально розглядаються питання впливу практики ЄСПЛ на правові системи держав-членів Ради Європи, для забезпечення дотримання якими зобов’язань за Конвенцією та Протоколами до неї він і був створений.

Зазначається, що у дослідженні питань впливу практики Суду на національні правові системи важливим є усунення існуючих структурних/системних недоліків (дисфункцій) у правових системах окремих держав, що створює системну проблему та призводить до чисельних скарг і що стало, зокрема, однією з причин запровадження Судом процедури прийняття *“пілотних рішень”*. Доводиться, що з урахуванням доктрини усталеної судової практики важливим є вплив практики ЄСПЛ на забезпечення єдності судової практики на основі стандартів судового захисту, вироблених Судом.

Дисертант аргументовано стверджує, що важливим напрямком підвищення ефективності національних судово-правових систем щодо забезпечення прав людини є поглиблення кооперації Європейського суду з національними правовими системами. Реалізуючи свою юрисдикцію, Європейський суд дотримується балансу між нормами європейського права і нормами національного законодавства, оскільки при з’ясуванні змісту національного правового акта бере до уваги не тільки його зміст, але і практику його застосування національними судами. У свою чергу національні суди також впливають на формування та розвиток права Ради Європи.

Відзначається, що судова система Ради Європи включає не тільки власне Європейський суд, а й національні судові системи, оскільки саме національні суди впроваджують право Ради Європи у своїй практичній діяльності. Крім цього, з урахуванням доктрини прямої дії права Ради Європи, більшість держав-членів у своєму законодавстві визначають Конвенцію та рішення ЄСПЛ у якості джерела права. Питання європейської інтеграції розглянуто у площині кооперації ЄСПЛ та національних судів.

У підрозділі 3.3 *“Юрисдикція Європейського Суду з прав людини та Європейський Союз”* розглядаються питання юрисдикції ЄСПЛ з урахуванням

інтеграційних процесів в Європі та можливого приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції та визнання ним юрисдикції Суду.

Відзначається, що ці питання представляють великий науковий та практичний інтерес, оскільки у межах Ради Європи створена і діє ефективна система захисту прав людини. Європейська країна не може приєднатися до Європейського Союзу, якщо вона не є членом Ради Європи.

Наголошується на необхідності узгодження юрисдикційних повноважень ЄСПЛ з повноваженнями Суду ЄС та інших інститутів Європейського Союзу. Зазначається, що ЄСПЛ у низці своїх рішень обґрунтував доктрину обмеженого втручання у сферу компетенції ЄС, якщо правопорядок Союзу забезпечує еквівалентний захист прав людини. Аналізується основний зміст цієї доктрини.

Дисертант доводить, що приєднання ЄС до Європейської конвенції надасть більш завершеного вигляду системі захисту прав людини в Європі, сприятиме диверсифікації інструментів захисту прав людини. У разі такого приєднання відзначається необхідність наділення ЄСПЛ компетенцією щодо судового контролю за діяльністю як ЄС, так і його інститутів, зокрема Суду ЄС, з питань забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

ВИСНОВКИ

У **висновках** наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення конкретного наукового завдання, що виявляється у дослідженні юрисдикції Європейського суду з прав людини як специфічного комплексу компетенційних повноважень, які відбивають статус ЄСПЛ в інституційній системі Ради Європи та його вплив на розвиток європейського права. Головні наукові результати дисертаційного дослідження мають теоретичне та практичне значення.

1. Інституційна система Ради Європи, яка має міжнародну правосуб'єктність, представляє собою сукупність елементів (інститутів), на які покладено досягнення відповідної мети цієї організації та які виявляють найхарактерніші зв'язки як зовні, так і всередині цієї організації.

Європейський суд є невід'ємним елементом Ради Європи, виступаючи як один з її основних правових інститутів. ЄСПЛ є судовим органом міжнародної організації з притаманними лише йому особливостями, що полягають у поєднанні рис як міжнародних, так і національних судових установ, що обумовлено принципом субсидіарності.

У разі внесення змін до Статуту Ради Європи пропонується доповнити цей Статут окремим положенням щодо статусу та юрисдикції Європейського суду.

2. Генезис юрисдикції Європейського суду відображає процес еволюції контрольного механізму Конвенції з метою забезпечення та підвищення ефективності захисту прав і основоположних свобод людини і громадянина та підкреслює фундаментальне значення юрисдикції ЄСПЛ у розвитку

європейського права, вдосконаленні повноважень органів Ради Європи, гармонізації взаємовідносин Суду та інших органів Ради Європи з національними правовими системами. Підвищення ролі ЄСПЛ здійснюється адекватно інтеграційному процесу розвитку його юрисдикційних повноважень.

3. В основу юрисдикційних повноважень ЄСПЛ покладено принцип субсидіарності, відповідно до якого система наднаціонального контролю є додатковою (субсидіарною) щодо національної. Виходячи з вимог принципу субсидіарності завдання захисту та гарантії конвенційних прав і свобод виконують насамперед держави-учасниці Конвенції, за якими визнаються певні дискреційні повноваження у виборі відповідних заходів.

У рамках заходів з реформи Європейського суду важливим є ратифікація Протоколу № 15 до Конвенції, який передбачає внесення змін до її преамбули щодо посилання на принцип субсидіарності й доктрину меж свободи розсуду.

4. Юрисдикція Європейського суду є комплексним поняттям, яке визначає вичерпний обсяг його повноважень, передбачених Конвенцією та Протоколами до неї, сферу функціонування судової влади Ради Європи, компетенцію Суду з розгляду конкретної справи та обов'язковість його рішення. Вона поширюється як безпосередньо на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї, а також надання консультативних висновків з правових питань, так і на забезпечення реалізації таких фундаментальних принципів права Ради Європи, як верховенство права та здійснення прав людини і основоположних свобод. Інститут юрисдикції ЄСПЛ безпосередньо пов'язаний із вимогою “справедливого суду”, передбаченою пунктом 1 статті 6 Конвенції, та принципом субсидіарності. Важливими умовами здійснення Європейським судом конвенційних повноважень є наявність у нього предметної, просторової, часової і персональної юрисдикції, що визначає зміст та межі юрисдикції Суду.

5. Механізм реалізації юрисдикції Європейського суду простежується в межах визначених Європейською конвенцією його юрисдикційних повноважень. Провадження щодо тлумачення і застосування Конвенції разом із рішеннями є процесуальними формами реалізації юрисдикції Суду. Реалізація Судом консультативної компетенції є вирішенням питань права.

Цей механізм охоплює як міжнародний, так і національний рівень.

6. Тлумачення Конвенції є однією з основних повноважень Європейського суду, оскільки за допомогою саме тлумачення Судом положень Європейської конвенції та Протоколів до неї розкривається зміст та обсяг прав і свобод людини і громадянина, закріплених у них. Даючи тлумачення Конвенції та Протоколів до неї, Суд розвиває її положення, здійснює її конституціоналізацію. Європейська конвенція утворює певний герменевтичний механізм правотлумачної діяльності Суду. Європейським судом розроблена система принципів тлумачення Конвенції і Протоколів до неї, яку можна визначити як сукупність найбільш загальних правил, що відповідають об'єкту і цілям Конвенції і Протоколів до неї.

Європейський суд при здійсненні тлумачення положень Конвенції не виконує правотворчу функцію, оскільки такі повноваження не визначені для нього Конвенцією. Суд лише інтерпретує положення Конвенції, повністю підпорядковуючи свою правотлумачну діяльність змісту ЄКПЛ.

7. Відповідно до вимог статті 33 ЄКПЛ стороною у міждержавній справі може бути тільки відповідна держава. При цьому правопорушення не обов'язково повинно бути доведено до моменту передачі до Суду відповідного питання, оскільки держава-позивач може поскаржитися до Суду і у тому разі, якщо тільки підозрює, що такі порушення мали місце. Важливим в юрисдикції ЄСПЛ є те, що він має повноваження щодо розгляду та вирішення справ щодо порушення прав громадян не тільки держави-заявниці, але і в тому разі, якщо держава-позивач звертається за захистом прав громадян інших держав, якщо вбачає у діях іншої держави порушення конвенційних прав і свобод.

У разі внесення змін та доповнень до Конвенції запропоновано доповнити її статтю 33 положенням щодо досудового врегулювання спору.

8. Юрисдикція ЄСПЛ щодо розгляду відповідно до статті 34 Конвенції індивідуальних заяв стала винятковою для міжнародного права, оскільки фізичні і юридичні особи з прийняттям Конвенції вперше отримали право звертатись до міжнародної судової установи за захистом своїх прав і свобод.

У системі Ради Європи існує певний стандарт судового захисту, важливою складовою якого є юрисдикція Суду. Разом із цим існує певна фрагментація судового захисту, оскільки судовий захист здійснюється лише прав і свобод, визначених розділом 1 Конвенції і Протоколами до неї. Європейський суд своєю практикою частково заповнює прогалини в судовому захисті прав людини шляхом тлумачення і застосовування Конвенції.

9. Необхідність підвищення ефективності судового захисту прав і свобод людини потребує подальшого вдосконалення консультативної юрисдикції ЄСПЛ. Наголошується на необхідності ратифікації Україною Протоколу № 16 до ЄКПЛ щодо розширення компетенції Європейського суду стосовно надання консультативних висновків з принципів питань, що стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї.

10. Європейський суд активно впливає на розвиток права та інститутів Ради Європи, виступає одним з ефективних інструментів інтеграційного правопорядку. Через тлумачення і застосування Конвенції досягається визнання принципів верховенства права та здійснення прав людини і основоположних свобод. Рішення ЄСПЛ сприяють ствердженню принципу інституційної рівноваги в Раді Європи.

Здійснення нагляду за виконанням остаточних судових рішень пропонується передати від Комітету Міністрів Ради Європи до ЄСПЛ.

11. Європейський суд доповнює національні правові системи, що є органічним феноменом європейської інтеграції на основі принципу

субсидіарності. Національні суди забезпечують безпосереднє застосування норм Конвенції та практику Суду як джерел права. Запровадження ЄСПЛ процедури “пілотних рішень” має за мету усунення структурних/системних проблем (дисфункцій) у національних правових системах.

Національні суди залишаються процесуально автономними. Разом із тим через існування вимог ефективності та належної реалізації практики ЄСПЛ національні процесуальні норми стають об'єктами контролю з боку Ради Європи. Важливим є знаходження балансу інтересів при здійсненні юрисдикційної діяльності ЄСПЛ та держав-учасниць Конвенції, оскільки є небезпека надмірного впливу Суду на розгляд справи по суті на національному рівні, а також здійснення Судом тлумачення норм національного права.

12. Приєднання до Європейської конвенції Європейського Союзу надасть більш завершеного вигляду системі захисту прав людини в Європі, сприятиме диверсифікації інструментів захисту прав людини. У разі такого приєднання відзначається необхідність наділення ЄСПЛ компетенцією щодо судового контролю за діяльністю як ЄС, так і його правових інститутів, зокрема Суду ЄС, з питань забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Базов О.В. Вплив Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на реформу судової системи Великобританії / О.В. Базов // Вісник прокуратури. – 2013. – № 1. – С. 114-119.
2. Базов О.В. Європейський суд з прав людини в інституційній системі Ради Європи / О.В. Базов // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2013. – №3 – С. 98-104.
3. Базов О.В. Становлення та розвиток юрисдикції Європейського суду з прав людини / О.В. Базов // Вісник прокуратури. – 2014. – № 1. – С. 163-179.
4. Базов О.В. Практика Європейського суду з прав людини та національне судочинство / О.В. Базов // Право України. – 2014. – №4. – С. 228-234.
5. Базов О.В. Тлумачення Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод у практиці Європейського суду з прав людини / О.В. Базов // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2014. – № 4. – С. 26-35.
6. Базов О. В. Питання юрисдикції Європейського суду з прав людини щодо розгляду міждержавних справ / О.В. Базов // Юридична Україна. – 2015. – № 6. – С. 84-91.

Тези доповідей на науково-практичних конференціях

7. Базов О.В. Принципи тлумачення Європейським судом з прав людини Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / О.В. Базов // Захист прав людини в адміністративному судочинстві України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 1-2 жовтня 2015 року). – К.: ВАІТЕ, 2015. – С. – 200-208.

8. Базов О.В. Практика Європейського суду з прав людини з питань реалізації права на свободу мирних зібрань / О.В. Базов // Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 26 лютого 2016 року). – К.: Вид-во “Вектор”, 2016. – С. – 182-184.

АНОТАЦІЯ

Базов О.В. Юрисдикція Європейського суду з прав людини. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.11 – міжнародне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню юрисдикції Європейського суду з прав людини як багатомірному поняттю, що відображає як сферу відання судової влади, предмет судового розгляду й судової діяльності, так й інституційну побудову судової системи Ради Європи та її співвідношення з національними правовими системами держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У роботі досліджується генезис юрисдикції Європейського суду з прав людини й провадиться авторська класифікація етапів її становлення. Розкривається механізм реалізації юрисдикції Європейського суду з прав людини. Значна увага приділяється формам реалізації юрисдикції Європейського суду з прав людини – судовим рішенням з питань тлумачення і застосування Європейської конвенції, а також наданню консультативних висновків з правових питань. Досліджується прецедентний характер рішень ЄСПЛ та їх вплив на право Ради Європи та національні правові системи. Розглянуто питання розвитку юрисдикції Європейського суду у разі приєднання до Конвенції Європейського Союзу. Аналізуються шляхи подальшого вдосконалення юрисдикції Європейського суду з прав людини з метою ефективного захисту прав людини, виявлення подальших напрямків розвитку судової й інституційної систем Ради Європи.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, юрисдикція, механізм реалізації юрисдикції, судові рішення, тлумачення Конвенції, застосування Конвенції, надання консультативних висновків.

АННОТАЦІЯ

Базов А.В. Юрисдикция Европейского суда по правам человека. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию юрисдикции Европейского суда по правам человека как многомерному понятию, что отображает как сферу полномочий судебной власти, предмет судебного рассмотрения и судебной деятельности, так и институциональное построение судебной системы Совета Европы и ее соотношение с правовыми системами государств-членов Совета Европы. Утверждается, что юрисдикция Европейского суда как самостоятельный предмет научного исследования имеет комплексный характер и интерпретируется с точки зрения единства ее содержательных и процессуальных компонентов – компетенционных полномочий Суда и процессуальных форм их реализации.

В работе исследовано генезис юрисдикции Европейского суда по правам человека и предоставляется авторская классификация этапов ее становления. Подчеркивается новаторский характер юрисдикции Суда и ее субсидиарный характер. Проанализировано место и роль ЕСПЧ в институциональной системе Рады Европы, контрольном механизме Европейской конвенции. С целью повышения эффективности контрольного механизма рассмотрены вопросы имплементации в Устав Рады Европы положений Конвенции касательно юрисдикции Европейского суда.

Основной акцент в исследовании сделан на анализе актуальных вопросов предметной, территориальной, временной и персональной юрисдикции ЕСПЧ. Детально исследовано механизм та процедуры реализации юрисдикции Европейского суда, а також основные формы реализации его юрисдикции. Всесторонне проанализированы компетенция и практика ЕСПЧ в сферах толкования и применения Европейской конвенции. Исследованы особенности консультативной юрисдикции Суда и пути ее совершенствования. Проанализировано прецедентный характер решений ЕСПЧ и их влияние на право и институты Совета Европы, национальные правовые системы, процессы европейской интеграции. Рассмотрены особенности формирования Судом правовых прецедентов та содержания процедуры “пилотного решения” с целью устранения “структурных/системных” проблем (дисфункций) в национальной правовой системе. С учетом такого аспекта правовой системы Рады Европы, как стандарт судебной защиты, сделана доктринальная оценка наличия в правовом поле Рады Европы такого явления, как правовая фрагментация судебной защиты. Исследована практика Европейского суда, направленная на уменьшение или устранение ее последствий.

Исследованы тенденции та направления дальнейшего развития юрисдикции Европейского суда. Проанализирована возможность розширения юрисдикции Суда в случае розширения его консультативной компетенции, а также в случае предоставления ему полномочий по надзору за выполнением окончательных решений Суда.

В случае присоединения к Европейской конвенции Европейского Союза подчеркивается необходимость наделения ЕСПЧ компетенцією по осуществлению судебного контроля за деятельностью правовых институтов ЕС, в том числе и Суда ЕС, в сфере защиты прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, юрисдикция, механизм реализации юрисдикции, судебные решения, толкование Конвенции, применение Конвенции, предоставление консультативных заключений.

SUMMARY

Bazov O. The jurisdiction of the European Court of Human Rights. – Manuscript.

The thesis for Candidate of Law Scientific Degree, speciality 12.00.11 – Taras Shevchenko National University of Kyiv of Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The thesis focuses on comprehensive research of the jurisdiction of the European Court of Human Rights as a multidimensional concept, that reflects both jurisdiction of judicial authorities, subject of judicial examination, judicial activity, and institutional construction of justice system of Council of Europe and its correlation with national systems of law of countries-participants of Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The thesis contains a genesis of jurisdiction of European Court of Human Rights and authorial classification of its stages of formation. Author formulates the mechanism for the implementation of jurisdiction of the European Court of Human Rights. Particular attention is paid to the forms of implementation of jurisdiction of the European Court of Human Rights – the holdings of a court on a question of interpretation and application of European Convention, and also to the granting of consultative conclusions on legal points. Author investigates precedent-setting pattern of judgments of the European Court of Human Rights and their influence on law of Council of Europe and national systems of law. The question on the jurisdiction of the European Court of Human Rights in case of its acceding to the Convention of the European Union has been considered. The analysis is focused on further ways of improvement of jurisdiction of European Court of Human Rights towards effective protection of human rights, identifying further ways of development of justice and institutional systems of Council of Europe.

Key words: European Court of Human Rights, jurisdiction, mechanism for the implementation of jurisdiction, holding of a court, interpretation of Convention, granting of consultative conclusions.